

УДК 339.9.012.23

DOI <https://doi.org/10.32782/2224-6282/149-2>Грибіненко О. М.
НТУ «Дніпровська політехніка»Hrybinenko O.
Dnipro University of Technology

МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА: ОЦІНКА СУЧАСНОГО СЕРЕДОВИЩА, ГЛОБАЛЬНІ ТРЕНДИ ТА РИЗИК-ФАКТОРИ

Зростання динамізму міжнародних економічних відносин, зміни у розстановці сил на світовій економічній арені, формування нових центрів глобального та регіонального впливу, виникнення складних, багатовимірних моделей міжнародної економічної взаємодії; розвиток глобальної фінансової кризи; розвиток інформаційно-комунікаційних технологій; фундаментальні зрушення геополітичного простору призвели до загострення питання забезпечення економічної безпеки. Проведене дослідження глобальних трендів, що впливають на сучасне середовище міжнародної економічної безпеки, дозволило диференціювати їх на два типи однополюсні, що виступають чистими ризиками для економічної безпеки; двополюсні, що створюють виклики безпеці. Визначено що, найбільш важливими глобальними ризик-факторами є наступні: конкуренція політико-ідеологічних доктрин і відповідних економічних стратегій країн; загострення конкурентної боротьби за ринки збуту; загострення боротьби за ресурси (природні, у тому числі енергетичні; людські, у тому числі інтелектуальні; фінансові); поглиблення розриву між багатими і бідними країнами, погіршення світової фінансової кон'юнктури внаслідок глобальної фінансової кризи; підвищення рівня фінансiалiзацiї свiтової економiки, зростання глобального впливу ТНК; посилення конфлікту інтересів між глобальними компаніями та державами; неконтрольована міжнародна міграція; розвиток тіньової економіки, зростання масштабів нелегальної міграції капіталу та проблеми відмивання «брудних» грошей; зростання впливу екологічних загроз на економічну безпеку; негативні прояви поглиблення інтеграції інформаційних технологій у всі сфери суспільно-економічного життя. Зазначено, що окремі мега-тренди, що є загрозами міжнародній та національній економічній безпеці, мають взаємопов'язаний характер і тісно корелюють між собою.

Ключові слова: міжнародна економічна безпека; архітектура міжнародної безпеки; глобалізація; глобальні тренди; ризик-фактори.

INTERNATIONAL ECONOMIC SECURITY: ASSESSMENT OF THE MODERN ENVIRONMENT, GLOBAL TRENDS AND RISK FACTORS

The growing dynamism of international economic relations, changes in the alignment of forces on the world economic arena, the formation of new centers of global and regional influence, the emergence of complex, multidimensional models of international economic interaction; the development of the global financial crisis; development of information and communication technologies; fundamental shifts in the geopolitical space have exacerbated issues of ensuring economic security. A study of global trends affecting the modern environment of international economic security has allowed us to differentiate them into two types of unipolar, which pose pure risks to economic security; bipolar, which create security challenges. It has been determined that the most important global risk factors of a purely economic, ideological, political, socio-demographic, environmental and information and technological nature, which pose the greatest threats to the national economic security of countries and, accordingly, international economic security, are the following: competition of political and ideological doctrines and related economic strategies of countries; increased competition for markets; the aggravation of the struggle for resources (natural, including energy; human, including intellectual, financial) widening the gap between rich and poor countries, worsening global financial situation due to the global financial crisis; increasing the level of financialization of the global economy, the growing global influence of TNCs; increased conflict of interest between global companies and states; uncontrolled international migration; the development of the shadow economy, the growth of illegal capital migration and the problem of laundering "dirty" money; the growing impact of environmental threats on economic security; negative manifestations of deepening the integration of information technology in all areas of socio-economic life. It has been noted that individual mega-trends are threats to international and national economic security, are interrelated and closely correlate with each other.

Keywords: international economic security; international security architecture; globalization; global trends; risk factors.

JEL Classification: F52, F64

Актуальність. Сучасна архітектура міжнародної безпеки почала формуватися у період після Другої світової війни та зазнала змін після закінчення холодної війни. Разом із тим, з кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст. міжнародне та регіональне безпекове середовище опинилося під впливом чинників, які змінюють як його кількісні параметри, так і якісні характеристики, а саме: зростання динамізму міжнародних економічних відносин на фоні поглиблення глобалізаційних про-

цесів; зміни у розстановці сил на світовій економічній арені (зокрема, трансформації співвідношення сил між розвинутими економіками і країнами, що розвиваються) та формування нових центрів глобального та регіонального впливу; виникнення складних, багатовимірних моделей міжнародної економічної взаємодії; розвиток глобальної фінансової кризи; стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій; фундаментальні зрушення геополітичного простору тощо.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій. Посилення взаємозалежності країн призвело до того, що питання забезпечення економічної безпеки визначається не тільки внутрішніми факторами або внутрішньою політикою. Економічні інструменти, що використовують країни світу задля забезпечення власної економічної безпеки, стали важливим важелем впливу на інші країни (М. Кахлер) [1]. Сучасні конфлікти, що активно розгортаються у світі, все більше не обмежуються ідеологічними розбіжностями, а пов'язані розподілом ресурсів та використанням економічної влади. При цьому, це стосується не тільки безпосереднього контролю над використанням ресурсів. Досліджуючи анатомію ресурсних війн М. Реннер [2] підкреслює, що мова все частіше йде про встановлення контролю за територіями, що насичені відповідними ресурсами, контролю за логістичними (транспортними) системами, якими вони постачаються на відповідні ринки. Відповідно, саме з точки зору безпеки визначається порядок розподілу ресурсів, визначення пріоритетів державної політики П. Акройд, С. Марсен [3].

Як справедливо зазначав Д. Болдвін [4], визначаючи концепт безпеки, ця категорія й до сих пір є складною та суперечливою, і потребує відповідної концептуалізації. Три підходи до визначення концепту безпеки пропонує М. Лоуренс (2013) [5], наголошуючи на функціональному наповненні: безпека яка запобігання (профілактика) загрозам та ризикам; безпека як безпосередньо механізм захисту від загроз ти ризиків;

й нарешті, оскільки не всі ризики можна нівелювати, то важливим є стійкість системи, її адаптивність та еластичність. Визначаючи економічну безпеку, як важливішу складову безпеки в цілому, Д. Нанто [6] виокремлює три підходи щодо визначення ролі економіки у формування та забезпеченні національної безпеки: по-перше, економіка як ресурсне джерело військової влади та сили; по-друге, економіка як джерело національного багатства, й нарешті, саме спільні економічні інтереси визначають основу міждержавної взаємодії та інтеграційного співробітництва. Відповідно, саме зростаюча економіка визначає формування безпеки у довгостроковій перспективі.

Новітні зміни у розстановці сил на світовій економічній арені ілюструють, перш за все, дані щодо місця країн у світовому виробництві та міжнародній торгівлі. Зокрема, у перші посткризові роки відбуваються помітні зрушення у пропорціях розподілу номінального ВВП між різними соціально-економічними групами країн, які продовжуються і по теперішній час: частка країн, що розвиваються, зростає з близько 26% у 2005 р. до 36,3% у 2010 р. і 42,3% у 2018 р., як це представлено на рис. 1.

У переліку країн – лідерів світового виробництва також прослідковуються трансформації: до традиційного кола країн, які забезпечують найбільшу питому вагу у ВВП світу (США, країни ЄС та Японія), приєднався Китай, частка якого у світовому виробництві зростає з 5% у 2005 р. до 9,7% у 2010 р. та 16% у 2018 р. (рис. 2). З початку 2000-х рр. Середньорічні темпи зростання

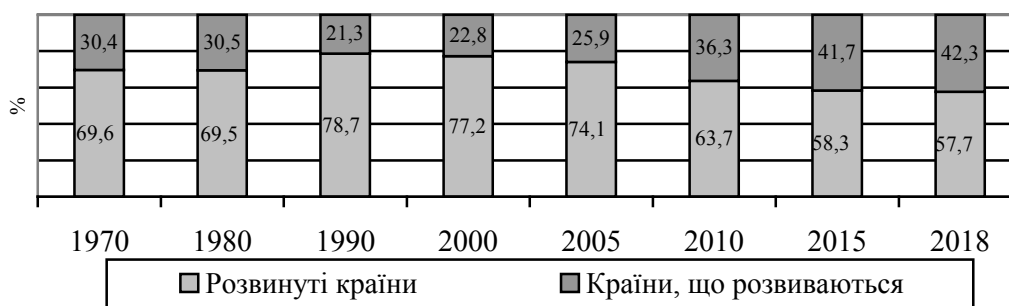

Рис. 1. Розподіл номінального ВВП світу між розвинутими країнами і країнами, що розвиваються, у 1970-2018 рр., %

Джерело: розраховано автором на основі даних [7]

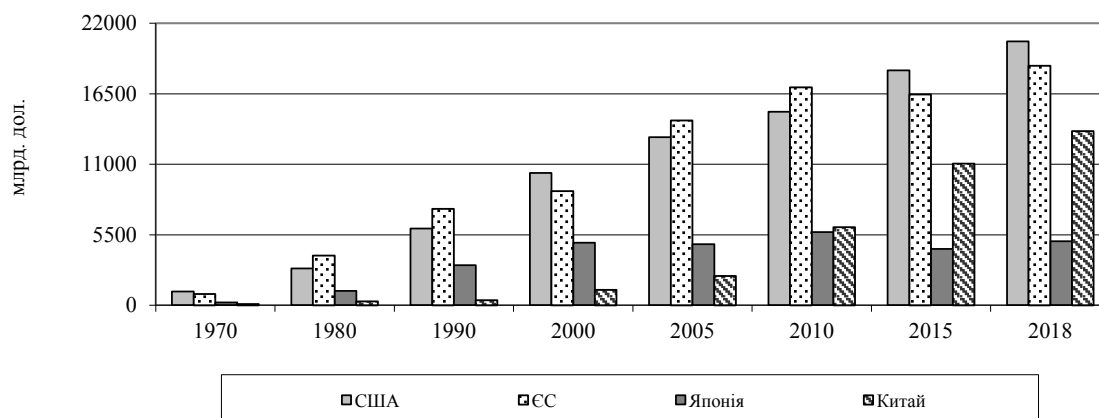

Рис. 2. Номінальний ВВП окремих країн світу у 1970-2018 рр., млрд. дол.

Джерело: побудовано на основі даних [7]

номінального ВВП Китаю значно випереджають аналогічний показник в США, країнах ЄС та Японії (рис. 3).

Аналогічними тенденціями характеризуються зміни ролі соціально-економічних груп країн у світовому експорті товарів (рис. 4).

У процесі трансформації світового порядку на тлі глобалізаційних процесів суперництво держав набуває усе більш суперечливого характеру: з одного боку, загострюється конкурентна боротьба за ресурси та ринки збуту, а з іншого – зростає економічна і політична взаємозалежність між ними, що виявляється в отриманні значно більших вигід від співробітництва. При цьому суперництво великих держав усе більше переслідує мету не тільки досягнення статусу глобального лідера, але й розширення масштабів та території свого гео економічного та геополітичного впливу, що може стати джерелом глобальних конфліктів. Результатом цього, як стверджують науковці Національного інституту стратегічних досліджень, стає формування в межах системи глобальної безпеки специфічних відносин за типом «центр – периферія» (такі відносини передбачають наявність країни-домінанта і залежних від нього країн, що постачають для центру природні, трудові та інші ресурси). Більше того, конфлікт ціннісних систем сьогодні набуває саме вигляду зіткнення світових «центрів» або полюсів сили [8].

Водночас, враховуючи глобальні трансформації, що відбуваються у гео економічному просторі, стає зрозумілим, що сама архітектура «центрів» світової економіки сьогодні є досить нестійкою. Так, протягом

другої декади XXI століття ряд азійських країн (Китай, Індія, Південна Корея) та латиноамериканських держав (Бразилія) стали випереджати традиційних глобальних лідерів за деякими основними економічними показниками [9, с. 464]. Це проявилось у зростанні частки зазначених країн, що розвиваються, у світовому виробництві, експорті товарів та послуг, міжнародних резервах, що підтверджують дані, наведені у таблиці 1.

Зростання економічної ваги окремих країн, що розвиваються (особливо країн БРІКС), призвело до посилення їх гео економічного та політичного впливу і виникнення нових центрів сили у глобальній економіці.

Сучасні контури міжнародної економічної безпеки, перш за все, обумовлюються станом безпечного середовища національних економік. Так, Б. Бузан, доводячи необхідність розширення теоретичних рамок дослідження безпеки до трьох рівнів (міжнародної системи безпеки, національної безпеки і безпеки індивідуума), водночас, підкреслює, що суверенна держава є найбільш вагомим і ефективним гарантом безпеки, і тому безпека держави є центральним елементом загальносвітової системи безпеки [11, с. 3-22]. Безпечове середовище національних економік сьогодні формується за умов суттєвого розширення та видозміни переліку чинників, що загрожують економічній безпеці країн світу: з одного боку, трансформуються традиційні ризики економічної безпеки, з іншого – з'являються якісно нові виклики безпеки.

Отже, сьогодні відбуваються глобальні трансформації та радикальні зміни, у перерозподілі сил у гео еко-

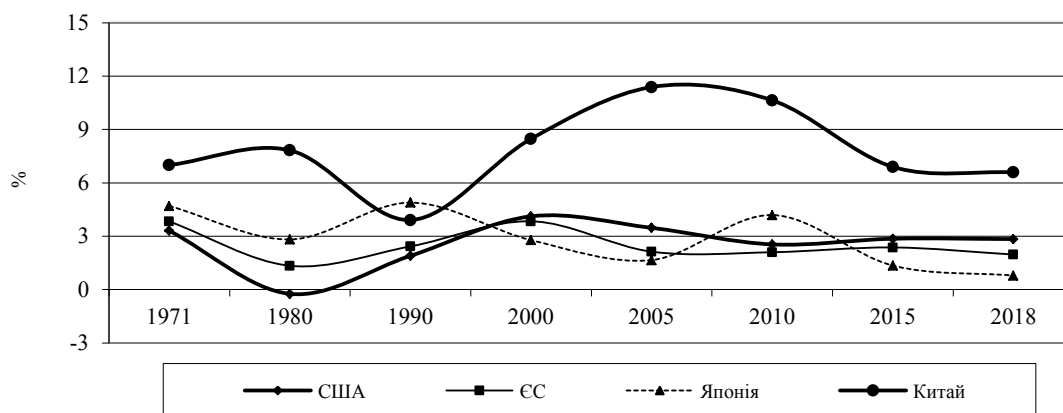

Рис. 3. Середньорічні темпи зростання номінального ВВП окремих країн світу у 1971-2018 рр., %.

Джерело: розраховано автором на основі даних [7]

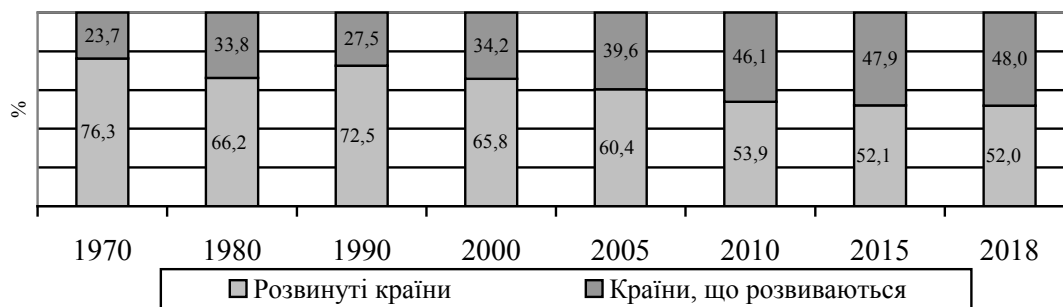

Рис. 4. Частки розвинутих країн і країн, що розвиваються, у світовому експорті товарів у 1970-2018 рр., %

Джерело: побудовано на основі даних [7]

Таблиця 1

**Позиції країн у світовій економіці за критерієм їх частки
у окремих світових показниках у 2003 р. та 2018 р., %**

Країна	ВВП		Населення		Експорт товарів		Експорт послуг		Валютні резерви	
	2003	2018	2003	2018	2003	2018	2003	2018	2003	2018
<i>Розвинуті країни</i>										
США	29,6	24,1	4,6	4,3	9,55	8,56	15,6	14,17	2,4	0,4
Канада	2,3	2,0	0,5	0,5	3,59	2,32	2,3	1,59	1,1	0,6
Великобританія	5,2	3,3	0,9	0,9	4,03	2,50	8,4	6,44	1,3	1,3
Німеччина	6,4	4,7	1,3	1,1	9,90	8,02	6,5	5,67	1,6	0,3
Франція	4,7	3,3	1,0	0,9	5,17	2,99	5,2	4,99	1,0	0,4
Японія	11,4	5,8	2,0	1,7	6,22	3,79	4,1	3,29	21,0	10,6
Австралія	1,4	1,7	0,3	0,3	0,93	1,32	1,3	1,18	1,3	0,5
<i>Країни, що розвиваються</i>										
Китай	4,3	14,3	20,6	18,7	5,77	12,78	2,5	4,57	13,0	26,9
Індія	1,5	3,0	17,4	17,7	0,78	1,67	1,3	3,51	3,2	3,2
Південна Корея	1,7	1,9	0,8	0,7	2,55	3,11	1,8	1,65	3,8	3,4
Бразилія	1,4	2,2	2,8	2,7	0,96	1,23	0,6	0,58	1,6	3,2
Російська Федерація	1,1	1,9	2,3	1,9	1,79	2,28	0,9	1,11	2,3	3,2

Джерело: розраховано та складено автором на основі даних [7; 10]

номічному просторі, які потребують оцінки сучасного середовища на підставі аналізу глобальних трендів та ризик-фактори що впливають на міжнародну економічну безпеку.

Мета статті дослідження глобальних трендів, що впливають на сучасне середовище міжнародної економічної безпеки.

Виклад основних результатів дослідження. Проведене дослідження глобальних трендів, що впливають на сучасне середовище міжнародної економічної безпеки, дозволило диференціювати їх на два типи:

1) однополосні, що виступають чистими ризиками для економічної безпеки, сприяючи погіршенню її стану;

2) двополосні, що створюють виклики безпеці, однак характер впливу яких не обов'язково є негативним (може бути позитивним або нейтральним) (табл. 2).

На нашу думку, найбільш важливими глобальними ризик-факторами суто економічного, ідеолого-політичного, соціально-демографічного, екологічного та інформаційно-технологічного характеру, які несуть найбільші загрози національній економічній безпеці країн і, відповідно, міжнародній економічній безпеці, є наступні:

1. Конкуренція політико-ідеологічних доктрин і відповідних економічних стратегій країн.

Незважаючи на те, що період «холодної» війни, що характеризувався глобальним конфліктом ціннісних систем, залишився далеко позаду, натомість сьогодні відбувається боротьба ідеологій, стратегій та моделей поведінки країн у глобальному просторі [8; 12].

2. Загострення конкурентної боротьби за ринки збуту.

Зростання глобальної конкуренції за ринки збуту емпірично проявляється у ескалації торговельних воєн. Прийшовши на заміну «гарячим» та «холодним» війнам [13], починаючи з ХХ століття торговельні війни фактично стали інструментом досягнення не тільки зовнішньоекономічних, але й геополітичних цілей [14].

Найбільш деструктивною з торговельних воєн для світової економіки сьогодні є торговельно-економічне протистояння між США та Китаєм. Протягом 2018 року стан торговельних відносин між Китаєм та Сполученими Штатами швидко погіршувався, хоча в останні місяці року з'явилися позитивні ознаки того, що є можливості нормалізації відносин у цій сфері. Водночас, зазначений приклад продемонстрував світовій спільноті, наскільки швидко можуть з'являтися та посилюватися зовнішньоторговельні ризики та змінюватися ситуація у сфері боротьби за ринки збуту, виступаючи додатковим джерелом нестабільності платіжних балансів та безпекового простору.

3. Загострення боротьби за ресурси (природні, у тому числі енергетичні; людські, у тому числі інтелектуальні; фінансові).

В умовах зростання потреб, що особливо характерним є для розвинутих економік, країни гостро відчувають проблему обмеженості сировинних і, зокрема, енергетичних ресурсів. Це спонукає країни до пошуку шляхів отримання доступу до відповідних ресурсів і викликає потребу у поширенні їх впливу на більш економічно слабкі, але забезпечені природними ресурсами держави. Як результат, посилюється конкуренція за можливості отримувати природні ресурси із зовнішніх джерел постачання, і зростає відповідна ймовірність виникнення конфліктів між країнами на цьому ґрунті.

Науково-технічний прогрес та інформаційна революція суттєво змінюють традиційний характер конкурентної боротьби, створюючи нові виклики економічній безпеці. Зокрема, враховуючи те, що новим важливим видом капіталу стають знання, активізується пошук та загострюється конкурентна боротьба за найбільш цінні види ресурсів, серед яких особливе місце належить інтелектуальним ресурсам та їх носію – людині [15, с. 210]. У результаті посилення конкуренції між країнами за інтелектуальний потенціал активізуються процеси міжнародної інтелектуальної міграції. Працівники з високою кваліфікацією все більше виявляють зацікавленість у інвестуванні коштів у власний розвиток, підвищуючи мобільність людського капі-

Таблиця 2

Матриця глобальних трендів, що впливають на сучасне середовище міжнародної економічної безпеки

Вид тренду за сферою	Однополюсні	Двополюсні
<i>Економічні</i>	– Ескалація торговельних воєн; – Зростання нерівномірності у розподілі доходів, поглиблення розриву між багатими і бідними країнами; – Погіршення світової фінансової кон'юнктури внаслідок глобальної фінансової кризи; – Посилення конфлікту інтересів між ТНК та державами; – Розвиток тіньової економіки; – Зростання масштабів проблеми відмивання «брудних» грошей; – Економічна рецесія, що прогнозується на найближчі роки	– Формування нових центрів глобального та регіонального впливу; – Регіоналізація світового економічного простору; – Конкурентна боротьба за ринки збуту; – Конкурентна боротьба за фінансові ресурси; – Підвищення рівня фінансіалізації світової економіки; – Зростання глобального впливу ТНК
<i>Соціально-демографічні</i>	– Неконтрольована міжнародна міграція; – Проблема перенаселення планети	– Конкурентна боротьба за людські, у тому числі інтелектуальні, ресурси
<i>Природно-екологічні</i>	– Глобалізація екологічних загроз; – Зміни клімату; – Стихійні лиха; – Виснаження сировинних ресурсів; – Сировинні (зокрема, нафтові) кризи; – Дефіцит води та продовольства; – Зростання антропогенного впливу на навколишнє середовище	– Конкурентна боротьба за природні ресурси; – Активізація міжнародного співробітництва у вирішенні екологічних проблем
<i>Інформаційно-технологічні</i>	– Використання інформаційного простору як інструменту впливу на економічних та політичних опонентів, інформаційні війни; – Активізація кіберзлочинності; – Зростання розриву у рівнях розвитку технологій у країнах світу	– Інтеграція інформаційних технологій у всі сфери суспільно-економічного життя
<i>Політико-ідеологічні та воєнні</i>	– Конкуренція політико-ідеологічних доктрин; – Локальні та регіональні військові конфлікти; – Ризик застосування зброї масового ураження; – Міжнародний тероризм та організована злочинність	– Завершення періоду «холодної» війни; – Перехід від біполярного до багатополярного світового порядку
<i>Культурно-цивілізаційні, релігійні</i>	– Ризики зіткнення цивілізаційних ціннісних систем; – Зростання ксенофобних настроїв; – Конфлікти на релігійному ґрунті	– Глобалізація культурного простору; – Активізація міжкультурного діалогу

Джерело: складено автором

талу і користуючись більш сприятливими можливостями, що відкриваються в інших країнах. При цьому висококваліфікована робоча сила з менш розвинутих країн вступила у пряму конкуренцію з відповідними працівниками з розвинутих країн [15]. Як наслідок, з одного боку, відбувається «відтік умів» з країн-донорів інтелектуальних ресурсів, а з іншого – зростає соціальне напруження у країнах-реципієнтах, посилюючи загрози економічній безпеці держав.

Нерівномірний розподіл фінансових ресурсів між країнами і регіонами світу та галузями світового господарства викликає активізацію міжнародних потоків капіталу та загострює конкуренцію за його залучення у вигляді як позикового, так і підприємницького капіталу. Конкуренція за фінансові ресурси також може слугувати джерелом посилення загроз економічній безпеці. Так, однією з основних передумов розвитку валютно-фінансової кризи 1997-1998 рр. у країнах Південно-Східної Азії, що мала негативні наслідки для великої кількості країн, набираючи глобальних масштабів, вважається значна залежність національних економік від іноземного капіталу (швидкий докризовий розвиток економік країн регіону призвів до збільшення припливу в них іноземного капіталу у вигляді прямих і портфельних інвестицій). Внаслідок різкої зміни підвалів курсової політики і зменшення довіри іноземних інвесторів відбувся відтік короткострокових капіталів, що спонукало подальший розвиток кризи [16].

З іншого боку, конкуренція за позиковий капітал і відповідне зростання масштабів міжнародної заборгованості потенційно є чинником погіршення економічної безпеки, загрожуючи розвитком зовнішньоборгової кризи у країнах-позичальниках. Зважаючи на те, що розвиток світової економіки усе більше набуває боргового характеру, високий рівень глобальної заборгованості визнано Всесвітнім економічним форумом одним з найсуттєвіших глобальних ризиків останніх років. Загальне боргове навантаження світової економіки сьогодні є значно більшим, ніж у період до глобальної фінансової кризи, і оцінюється приблизно у 225% ВВП [17]. За даними Міжнародного валютного фонду, боргове навантаження у країнах, фінансові сектори яких є системно важливими для світового господарства, зберігається на високому рівні, становлячи 250% ВВП (у кризовому 2008 р. – 210%) [18, с. 5].

4. Поглиблення розриву між багатими і бідними країнами.

На фоні глобалізації зростають диспропорції між найбільш розвинутими і найбільш слабкими державами у розподілі та концентрації капіталу, темпах економічного зростання та рівні життя. Така дивергенція призводить до умовного поділу світового економічного простору на дві зони, зростаюча розбіжність між якими викликає загострення соціальної напруги та міждержавних конфліктів [18].

За оцінками експертів Всесвітнього економічного форуму, у переліку глобальних трендів, що мають

потенційний ризикогенний характер, зростання нерівномірності розподілу доходів та достатку знаходиться на четвертому місці за ступенем впливу на виникнення ризиків для глобальної економіки [17].

5. Погіршення світової фінансової кон'юнктури внаслідок глобальної фінансової кризи, підвищення рівня фінансiалiзацiї свiтової економiки.

Від початку свого існування фінансовий сектор виконував переважно функції обслуговування усіх інших сегментів світового господарства. В умовах глобалізації кардинально змінилася сама роль фінансового сектору в сучасній світовій економіці, а фінансовий ринок перетворився на повністю самодостатній сегмент світогосподарської системи, операції на якому все частіше здійснюються відокремлено від реального сектору економіки. В результаті високої мобільності фінансових активів за масштабами операцій фінансовий ринок починає займати домінуючі позиції на світовому ринку: за оцінками експертів, щоденний обсяг операцій на світових фінансових ринках перевищує обсяги операцій світової торгівлі у 50 разів [19, с. 219].

Масштабність операцій на світовому фінансовому ринку підтверджується результатами їх співставлення з масштабами розвитку виробничої сфери: сума глобальних фінансових активів значно перевищує обсяги світового ВВП, як це представлено на рис. 5 (причому у розвинутих країнах цей розрив є навіть більшим, ніж в цілому у світі), а рівень фінансiалiзацiї у останнi роки є значно вищим, ніж у докризовий період.

А. Гальчинський зазначає, що загрозливі обсяги фінансового сектору економіки є одним з джерел глобальної кризи [21]. Відтак, зростає роль поглиблення рівня фінансiалiзацiї свiтової економiки як джерела розбалансування світогосподарської системи. Однак до глобальної фінансової кризи 2008-2009 рр. роль фінансового сектору у економічних моделях розвинутих країн була дещо недооцінена, що до певної міри було пов'язано з відсутністю фінансових шоків такого масштабу протягом тривалого періоду часу (фактично, з часу Великої депресії 1929-1939 рр.) [19]. Через це системи національної безпеки, що склалися в країнах, виявилися неспроможними виявляти наближення фінансових криз, викликаних глобалізацією, та запобігати їх негативним наслідкам.

6. Зростання глобального впливу ТНК, посилення конфлікту інтересів між глобальними компаніями та державами.

Глобальне лідерство ТНК проявляється у тому, що вони домінують у сферах видобутку та переробки більшої частки світових запасів нафти, виробництва та збуту нафтопродуктів, а також у сфері видобутку непаливних корисних копалин. Глобальні компанії забезпечують переважну частку виробництва та продажу автомобілів, літаків, комунікаційних супутників, комп'ютерів, побутової електроніки, хімікатів, медикаментів та біотехнологічних виробів; на них припадає значний обсяг виробництва та переробки продукції сільського господарства [22; 23]. При цьому ТНК здійснюють двоякий (і позитивний, і негативний) вплив на фінансову, екологічну, макро-економічну, соціальну та інші складові національної економічної безпеки як країн базування, так і приймаючих країн, а також на міжнародну безпеку [24; 25]. Зокрема, спираючись на значні ресурсні можливості (фінансові, виробничі, кадрові, технологічні), ТНК спроможні взяти під контроль значну частку національної економіки, загрожуючи економічній безпеці і створюючи виклики суверенній владі країн-реципієнтів [26].

7. Неконтрольована міжнародна міграція.

Зростання потоків нелегальних мігрантів, з яким зіткнулися розвинуті країни, перш за все, держави Європейського Союзу, в останні роки, загрожують національній економічній безпеці, сприяючи погіршенню криміногенної ситуації та підвищенню рівня соціального напруження [27].

8. Розвиток тіншової економіки, зростання масштабів нелегальної міграції капіталу та проблеми відмивання «брудних» грошей.

Сектор тіншової економіки порушує ефективність державних механізмів стимулювання економіки, створює умови ведення господарської діяльності [28], негативно впливаючи не тільки на забезпечення нормального рівня економічної безпеки держави, але й на її конкурентоспроможність та формування міжнародного іміджу країни в цілому [29].

З розвитком тіншової економіки тісно пов'язана проблема легалізації доходів, отриманих злочинним або нелегальним шляхом (так зване відмивання «брудних грошей»), яка також є глобальною загро-

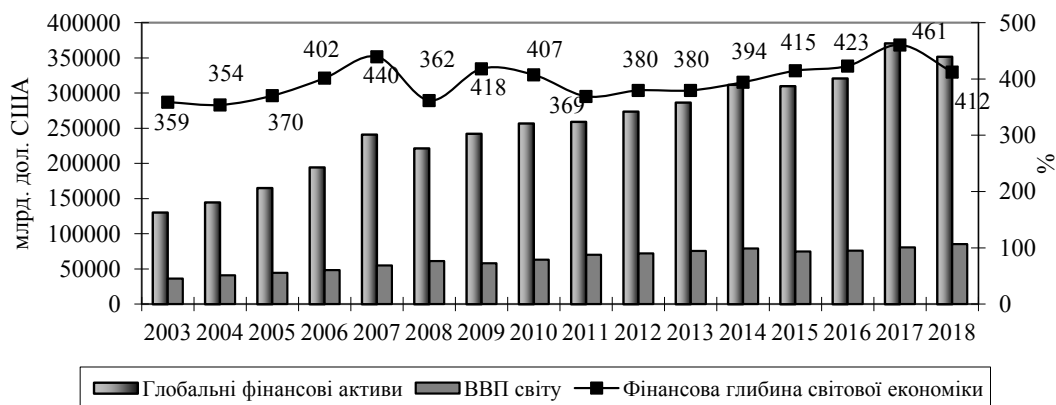

Рис. 5. Рівень фінансiалiзацiї свiтової економiки у 2003-2018 рр., %

Джерело: розраховано та побудовано на основі даних [7; 20]

зою економічної безпеці країн та світу в цілому. Явище відмивання «брудних грошей» не є новим у світовій практиці, однак офіційне визнання у якості проблеми міждержавного рівня воно отримало у 1989 р.: на Паризькому саміті «Великої сімки» було прийнято рішення про заснування FATF (Financial Action Task Force on Money Laundering) – міжнародної міжурядової організації, що координує зусилля всіх зацікавлених держав у сфері протидії відмиванню грошей. Сьогодні, за оцінками експертів, щорічно у світі до легального фінансового обороту грошей вливається до 500 млрд. дол. США, отриманих злочинним шляхом [30].

9. Зростання впливу екологічних загроз на економічну безпеку.

Екологічні загрози характеризуються надзвичайним загостренням і набувають дійсно глобальних масштабів. Особливе занепокоєння викликають проблеми, пов'язані з руйнуванням озонового шару атмосфери і відповідними проявами глобальних змін клімату; забруднення Світового океану і виснаження деяких видів природних ресурсів, у тому числі внаслідок діяльності ТНК [12]. За даними Всесвітнього економічного форуму, серед п'яти найбільших глобальних ризиків 2019 року за ймовірністю настання перші три позиції посідають саме ризики, пов'язані з екологією та навколишнім середовищем, – екстремальні погодні явища, неефективність заходів з пом'якшення кліматичних змін та природні катастрофи [17].

10. Негативні прояви поглиблення інтеграції інформаційних технологій у всі сфери суспільно-економічного життя.

Період кінця ХХ – початку ХХІ ст. характеризується справжнім проривом у розвитку інформаційних технологій, що призвів до «системних перетворень у світовій економіці та формування інформаційного простору та інформаційного суспільства як принципово нових глобальних субстанцій» [31, с. 137]. У процесі подальшої інтеграції інформаційних технологій у всі сфери життєдіяльності домогосподарств, підприємницького сектору та держави зростає залежність загального стану економічної безпеки зазначених суб'єктів від інформаційно-технологічних чинників. Інформаційні технології сьогодні мають неабияке значення для систем прийняття управлінських рішень на державному і корпоративному рівнях, керування фінансовою, банківською, транспортно-логістичною системами тощо [8].

Створюючи безліч нових можливостей та переваг, водночас, поширення інформаційних технологій викликає бажання використовувати інформаційний простір у якості інструменту протистояння та здійснення впливу на економічних та політичних опонентів. За оцінками експертів, у переліку 10 найбільших глобальних ризиків 2019 року ризики кібератак і проблеми цілісності даних у Інтернет-просторі знаходяться на 5-му місці за ступенем інтенсивності [32]. Відповідно до даних Всесвітнього економічного форуму, серед п'яти найсуттєвіших глобальних ризиків за вірогідністю їх настання два технологічних ризики – «Шахрайство та крадіжка даних» і «Кібератаки» – займають відповідно четверте та п'яте місця [17].

Висновки. Необхідно зазначити, що окремі мега-тренди, що є загрозами міжнародній та національній

економічній безпеці, мають взаємопов'язаний характер і тісно корелюють між собою. Наприклад, в основі посилення процесів нелегальної міграції знаходяться, перш за все, нерівномірності соціально-економічного розвитку країн та поглиблення розриву між глобальними «центрами» і «периферією». Нелегальний приплив міжнародних мігрантів може спровокувати зростання тіньового сектору у економіці країни-реципієнта. Розширення масштабів виробничої діяльності ТНК часто супроводжується негативним впливом на стан навколишнього середовища і загостренням екологічних проблем.

З метою спільної протидії країн безпековим загрозам у архітектурі міжнародної безпеки функціонує розгалужена система регіональних та міжнародних установ, діють норми міжнародного права, в межах договірної системи укладаються відповідні міждержавні угоди. Найбільший вплив на систему міжнародної безпеки мають Рада безпеки ООН, НАТО, Світовий банк. У архітектурі європейської безпеки роль головних складових, крім НАТО, також відіграють ЄС, ОБСЄ, Рада Європи.

Разом із тим, інституційно-організаційне забезпечення міжнародної економічної безпеки вже довгий час є майже незмінним і непристосованим до новітніх глобальних трансформацій і трендів розвитку світового господарства. Існуюча архітектура міжнародної економічної безпеки не відповідає масштабам та складності викликів, які сьогодні стоять перед світовою спільнотою. Більше того, діяльність міжнародних органів, що функціонують у безпековій сфері, концентрується на питаннях забезпечення соціально-політичних, правових та воєнних аспектів безпеки. Зокрема, Б. Бузан стверджує, що майже виключний фокус досліджень безпеки на військових загрозах, які були головними під час холодної війни, в кінцевому підсумку призвів до формування вузького підходу до концептуалізації безпеки [11, с. 3-22]. Фактично сучасна архітектура міжнародної економічної безпеки представлена системами економічної безпеки країн світу та окремих інтеграційних угруповань.

Водночас, як справедливо зазначають науковці Національного інституту стратегічних досліджень, сьогоднішні загрози економічній безпеці перетворюються на транскордонні й транснаціональні, а регіональні та національні безпекові виклики усе більше глобалізуються [8]. Для позначення цієї тенденції Н. Ахмед використовує категорію «глобалізація небезпеки» [23]. Формування якісно нових викликів і загроз міжнародній економічній безпеці викликають необхідність перебудови сучасної архітектури міжнародної економічної безпеки, заснованої на підвищенні гнучкості систем забезпечення економічної безпеки і активізації співробітництва країн у безпековій сфері як на регіональному, так і на глобальному рівнях. Це вимагатиме оновлення нормативної бази (реформування системи міжнародного права, що відповідатиме новому світовому економічному порядку) та перебудови інституційного забезпечення міжнародної економічної безпеки (реорганізація існуючих та заснування нових міжнародних органів з акцентом на питання підтримки економічної безпеки на всіх рівнях).

Список використаних джерел:

1. Kahler M. Economic security in an era of globalization: definition and provision / M. Kahler // *The Pacific Review*. – 2004. – Vol 17, Issue 4. – P.485-502. [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/0951274042000326032>
2. Renner M. *The Anatomy of Resource Wars* / M. Renner. – Worldwatch Institute, 2002. [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.worldwatch.org/system/files/WP162.pdf>
3. Ackroyd P. Enhancing security culture – simple, effective approaches to making improvement / P. Ackroyd, S. Marsden. – Greenstreet Berman, 2006. [Electronic resource]. – Access mode: https://www.icheme.org/communities/subject_groups/security%20and%20loss%20prevention/resources/hazards%20archive/~media/Documents/Subject%20Groups/Security_Loss_Prevention/Hazards%20Archive/XIX/XIX-Paper-32.pdf
4. Baldwin D.A. The concept of security / D.A. Baldwin // *Review of International Studies*. – 1997. – Vol. 23, Issue 1. – P. 5-26. [Electronic resource]. – Access mode: [http://www.princeton.edu/~dbaldwin/selected%20articles/Baldwin%20\(1997\)%20The%20Concept%20of%20Security.pdf](http://www.princeton.edu/~dbaldwin/selected%20articles/Baldwin%20(1997)%20The%20Concept%20of%20Security.pdf)
5. Lawrence M. Three approaches to security: prevention, protection and resilience / Lawrence M., 2013. [Electronic resource]. – Access mode: <https://secgovcentre.org/2013/02/three-approaches-to-security-prevention-protection-and-resilience/>
6. Nanto D.K. Economics and National Security: Issues and Implications for U.S. Policy: CRS Report for Congress / D.K. Nanto. – Congressional Research Service, 2011. [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.fas.org/srg/crs/natsec/R41589.pdf>
7. UNCTADstat. [Electronic resource]. – Access mode: <https://unctadstat.unctad.org/EN/>
8. Міжнародне безпекове середовище: виклики і загрози національній безпеці України / Б.О. Парахонський, Г.М. Яворська, О.О. Резнікова; за ред. К.А. Кононенка. – К.: НІСД, 2013. – 56 с.
9. Dudin M.N. International Practices to Improve Economic Security / M.N. Dudin, I.J. Fedorova, L.A. Ploticina, T.M. Tokmurzin, M.V. Belyaeva, A.B. Ilyin // *European Research Studies Journal*. – 2018. – Vol. XXI, Issue 1. – P. 459-467.
10. IMF Data Template on International Reserves and Foreign Currency Liquidity. [Electronic resource]. – Access mode: <http://data.imf.org/?sk=2DFB3380-3603-4D2C-90BE-A04D8BBCE237>
11. Buzan B. *People, States & Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era* / B. Buzan. – London, Pearson Longman, 1991. – 393 p.
12. Пилипенко О.С. Сучасні проблеми міжнародної безпеки / О.С. Пилипенко // *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. – 2014. – Том 1, № 123. – С. 16-23.
13. Авансова Н.Е. Економічна безпека України в системі економічної безпеки європейського союзу / Н.Е. Авансова // *Вісник економіки транспорту і промисловості*. – 2016. – № 56. – С.74-82.
14. Сабадаш В.В. Конкуренція за ресурси й економічні конфлікти у глобальному бізнес-середовищі: рушійні сили, безпека, інституційно-ресурсний концепт врегулювання / В.В. Сабадаш, І.В. Давиденко, Т.В. Бабій // *Механізм регулювання економіки*. – 2017. – № 4. – С. 128-147.
15. Калініна С.П. Міжнародна конкуренція за людський потенціал: міграційний контекст / С.П. Калініна, Л.П. Давидюк // *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. – 2016. – Вип. 14. – С. 209-213.
16. Марена Т.В. Формування валютної політики країн світу в сучасних умовах: Монографія / Т.В. Марена. – Донецьк: «Вебер» (Донецька філія), 2008. – 198 с.
17. *The Global Risks Report 2019: 14th Edition*. – Geneva: World Economic Forum, 2019. – 108 p.
18. *Global Financial Stability Report: A Decade After the Global Financial Crisis: Are We Safer?* – Washington, DC: IMF, October 2018. [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.imf.org/en/Publications/GFSR/Issues/2018/09/25/Global-Financial-Stability-Report-October-2018>
19. Сохацька О.М. Фінансація світової економіки / О.М. Сохацька // *Новий світовий економічний порядок та глобальні виклики для України: монографія* / [В. Козюк, А. Крисоватий, С. Савельєв та ін.]; за наук. ред. проф. А. Крисоватого і С. Савельєва. – Тернопіль: ТНЕУ, 2014. – 504 с. – С. 215-227.
20. *Global Financial Stability Report*. – Washington: IMF, 2003-2018 [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.imf.org/en/Publications/GFSR>
21. Гальчинский А. Мировой денежный кризис: истоки, логика трансформаций / А. Гальчинский // *Зеркало недели*. – 2008. – Вип. 42 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zn.ua/ECONOMICS/mirovoy_denezhnyy_krizis_istoki_logika_transformatsiy.html
22. Karliner J. *The Corporate Planet: Ecology and Politics in the Age of Globalization* / J. Karliner. – San Francisco: Sierra Club Books, 1997.
23. Ahmed N.M. The globalization of insecurity: how the international economic order undermines human and national security on a world scale / N.M. Ahmed // *Historia Actual Online*. – 2004. – № 5. – P. 113-126. [Electronic resource]. – Access mode: https://www.researchgate.net/publication/40905733_The_globalization_of_insecurity_how_the_international_economic_order_undermines_human_and_national_security_on_a_world_scale
24. Шагоян С.М. Вплив корпоративних структур добувної галузі на економічну безпеку країн світу: дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.02 Світове господарство і міжнародні економічні відносини / С.М. Шагоян; Маріупольський державний ун-т. – Маріуполь, 2018. – 192 арк.
25. Крилова К.В. Вплив транснаціоналізації на національну економіку та безпеку держави / К.В. Крилова, Б.С. Серебренніков // *Актуальні проблеми економіки та управління*. – 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://probl-economy.kpi.ua/pdf/2013-18.pdf>
26. Безрукова Н.В. Діяльність транснаціональних корпорацій в контексті національної економічної безпеки / Н.В. Безрукова, В.А. Свічкарь // *Вісник Одеського національного університету. Економіка*. – 2013. – Т. 18, Вип. 1(1). – С. 27-30.
27. Бондарчук В.В. Європейська міграційна криза та стабільність ЄС / В.В. Бондарчук // *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. – 2016. – Вип. 2(02). – С. 28-31.
28. Момот Т.В. Тіньова економіка як загроза економічній безпеці України / Т.В. Момот, О.М. Ващенко, Р.Ю. Тесленко // *Економіка і суспільство*. – 2018. – Вип. 15. – С. 169-176.
29. Булатова О.В. Оцінка процесів тінізації української економіки та економічна безпека країни / О.В. Булатова, О.І. Карпенко, Е.В. Федоров // *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Економіка*. – 2018. – Вип.16. – С. 125-134.
30. Кривонос Л. Світовий досвід боротьби з «брудними» грошима / Л. Кривонос // *Фінансовий контроль*. – 2018. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://fincontrol.com.ua/news-public.php?id=68>
31. Нехай В.А. Інформаційна безпека як складова економічної безпеки підприємств / В.А. Нехай, В.В. Нехай // *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. – 2017. – Вип. 24(2). – С. 137-140.

32. Cause for concern? The top 10 risks to the global economy 2019: A report by The Economist Intelligence Unit, 2019. – 17 p. [Electronic resource]. – Access mode: https://espas.secure.europarl.europa.eu/orbis/sites/default/files/generated/document/en/Top_10_risks_to_the_global_economy.pdf

References:

1. Kahler, M. (2004), "Economic security in an era of globalization: definition and provision", *The Pacific Review*, vol. 17, Issue 4, pp. 485-502, available at: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/0951274042000326032>
2. Renner, M. (2002), "The Anatomy of Resource Wars", *Worldwatch Institute*, available at: <http://www.worldwatch.org/system/files/WP162.pdf>
3. Ackroyd, P. and Marsden, S. (2006), "Enhancing security culture – simple, effective approaches to making improvement", *Greenstreet Berman*, available at: https://www.icheme.org/communities/subject_groups/security%20and%20loss%20prevention/resources/hazards%20archive/~media/Documents/Subject%20Groups/Security_Loss_Prevention/Hazards%20Archive/XIX/XIX-Paper-32.pdf
4. Baldwin, D.A. (1997), "The concept of security", *Review of International Studies*, Vol. 23, Issue 1, pp.5-26, available at: [http://www.princeton.edu/~dbaldwin/selected%20articles/Baldwin%20\(1997\)%20The%20Concept%20of%20Security.pdf](http://www.princeton.edu/~dbaldwin/selected%20articles/Baldwin%20(1997)%20The%20Concept%20of%20Security.pdf)
5. Lawrence, M. (2013), "Three approaches to security: prevention, protection and resilience", available at: <https://secgovcentre.org/2013/02/three-approaches-to-security-prevention-protection-and-resilience/>
6. Nanto, D.K. (2011), "Economics and National Security: Issues and Implications for U.S. Policy: CRS Report for Congress", *Congressional Research Service*, available at: <https://www.fas.org/sgp/crs/natsec/R41589.pdf>
7. UNCTADstat (2019), available at: <https://unctadstat.unctad.org/EN/>
8. Parakhons'kyj, B.O. Yavors'ka, H.M. and Reznikova, O.O. (2013), *Mizhnarodne bezpekove seredovysche: vyklyky i zahrozy natsional'nij bezpetsi Ukrainy [International security environment: challenges and threats to Ukraine's national security]*, NISD, Kyiv, Ukraine.
9. Dudin, M.N. Fedorova, I.J. Ploticina, L.A. Tokmurzin, T.M. Belyaeva, M.V. and Ilyin. A.B. (2018), "International Practices to Improve Economic Security", *European Research Studies Journal*, Vol. XXI, Issue 1, pp. 459-467.
10. IMF (2019), "Data Template on International Reserves and Foreign Currency Liquidity", available at: <http://data.imf.org/?sk=2DFB3380-3603-4D2C-90BE-A04D8BBCE237>
11. Buzan, B. (1991), *People, States & Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*, Pearson Longman, London, UK.
12. Pylypenko, O.Ye. (2014), "Modern problems of international security", *Aktual'ni problemy mizhnarodnykh vidnosyn*, vol. 1, no. 123, pp.16-23.
13. Avansova, N.E. (2016), "Economic security of Ukraine in the system of economic security of the European Union", *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, vol. 56, pp. 74-82.
14. Sabadash, V.V. Davydenko, I.V. and Babij, T.V. (2017), "Competition for resources and economic conflicts in the global business environment: the driving force, security, institutional and resource management concept", *Mekhanizm rehuliuвання ekonomiky*, vol. 4, pp. 128-147.
15. Kalinina, S.P. and Davydiuk, L.P. (2016), "International competition for human potential: a migration context", *Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektual'noi vlasnosti*, vol. 14, pp. 209-213.
16. Marena, T.V. (2008), *Formuvannya valiutnoi polityky krain svitu v suchasnykh umovakh [Formation of monetary policy of the countries of the world in modern conditions]*, «Veber» (Donets'ka filia), Donets'k, Ukraine.
17. World Economic Forum (2019), *The Global Risks Report 2019*, 14th Ed, World Economic Forum, Geneva.
18. IMF (2018), "Global Financial Stability Report: A Decade After the Global Financial Crisis: Are We Safer?", available at: <https://www.imf.org/en/Publications/GFSR/Issues/2018/09/25/Global-Financial-Stability-Report-October-2018>
19. Sokhats'ka, O.M. (2014), "Financing the world economy", *Novyj svitovyj ekonomichnyj poriadok ta global'ni vyklyky dlia Ukrainy [New world economic order and global challenges for Ukraine]*, TNEU, Ternopil', Ukraine, pp.215-227.
20. IMF (2003-2018), "Global Financial Stability Report", available at: <https://www.imf.org/en/Publications/GFSR>
21. Hal'chynskyj, A. (2008), "World monetary crisis: the origins, the logic of transformations", *Zerkalo nedely*, vol. 42, available at: https://zn.ua/ECONOMICS/mirovoy_denezhnyy_krizisistoki_logika_transformatsiy.html
22. Karliner, J. (1997), *The Corporate Planet: Ecology and Politics in the Age of Globalization*, Sierra Club Books, San Francisco, USA.
23. Ahmed, N.M. (2004), "The globalization of insecurity: how the international economic order undermines human and national security on a world scale", *Historia Actual Online*, vol. 5, pp. 113-126 available at: https://www.researchgate.net/publication/40905733_The_globalization_of_insecurity_how_the_international_economic_order_undermines_human_and_national_security_on_a_world_scale
24. Shahoian, S.M. (2018), "Influence of corporate structures of the mining industry on the economic security of the countries of the world", *Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, Mariupol's'kyj derzhavnyj un-t, Mariupil'*, Ukraine.
25. Krylova, K.V. and Serebrennikov, B.S. (2013), "The impact of transnationalization on the national economy and security of the state", *Aktual'ni problemy ekonomiky ta upravlinnia*, available at: (<http://probl-economy.kpi.ua/pdf/2013-18.pdf>)
26. Bezrukova, N.V. and Svichkar', V.A. (2013), "Activities of transnational corporations in the context of national economic security", *Visnyk Odes'koho natsional'noho universytetu. Ekonomika*, vol. 18, no. 1(1), pp. 27-30.
27. Bondarchuk, V.V. (2016), "European migration crisis and EU stability", *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia*, vol. 2(02), pp. 28-31.
28. Momot, T.V. Vaschenko, O.M. and Teslenko, R.Yu. (2018), "The shadow economy as a threat to Ukraine's economic security", *Ekonomika i suspil'stvo*, vol. 15, pp. 169-176.
29. Bulatova, O.V. Karpenko, O.I. and Fedorov, E.V. (2018), "Assessment of the shadowing processes of the Ukrainian economy and economic security of the country", *Visnyk Mariupol's'koho derzhavnogo universytetu. Seria: Ekonomika*, vol. 16, pp. 125-134.
30. Kryvonos, L. (2018), "World experience in dealing with "dirty" money", *Finansovyj kontrol'*, available at: <https://fincontrol.com.ua/news-public.php?id=68>
31. Nekhaj, V.A. and Nekhaj, V.V. (2017), "Information security as a component of economic security of enterprises", *Naukovyj visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seria: Ekonomika i menezhment*, vol. 24(2), pp. 137-140.
32. The Economist Intelligence Unit (2019), "Cause for concern? The top 10 risks to the global economy 2019", available at: https://espas.secure.europarl.europa.eu/orbis/sites/default/files/generated/document/en/Top_10_risks_to_the_global_economy.pdf